

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З. М. Реєстраційний № _____
_____ 2023р. «__» _____ 2023р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ
ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ**

Кваліфікаційна робота

студентки групи *ПП-19*

ступінь вищої освіти бакалавр

спеціальності 053 Психологія

Смаровоз Євгенії Олександрівни

Керівник

кандидат педагогічних наук, доцент

Останчук О. Є.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Смаровоз Євгенія Олександрівна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним «Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету» ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Смаровоз Є.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ.....	4
1.1. Теоретичні засади вивчення проблеми розвитку творчих здібностей особистості.....	4
1.2. Спілкування як чинник розвитку творчих здібностей підлітків...	7
Висновки до розділу 1	12
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження рівня розвитку творчих здібностей і готовності до творчого спілкування підлітків	14
2.1. Програма комплексної діагностики рівня розвитку творчих здібностей підлітків	14
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	17
2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей підлітків.....	32
Висновки до розділу 2.....	35
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток творчого потенціалу особистості традиційно залишається пріоритетним завданням сучасної психологічної науки. Вітчизняні і зарубіжні вчені творчий розвиток особистості вивчають в смисловому полі таких понять, як «креативність», «творчість», «творчі задатки», «активність», «відкритість» та інших психологічних і загально наукових понять.

Вітчизняні дослідники радянської доби вивчають феномен творчості і креативності на методологічному ґрунті діяльнісного підходу (Л. Виготський, О. Леонт'єв, Д. Ельконін, В. Давидов, П. Гальперін). Ключова ідея полягає у тому, що саме діяльність виступає детермінантною розвитку свідомості. Відповідно, творча діяльність є необхідною умовою розвитку творчого потенціалу особистості. Сучасна вітчизняна психологія (О. Моляко, О. Кульчицька, В. Роменець, П. Горностай, С. Максименко, О. Музика та інші) пріоритет віддає духовним, ціннісно-смісловим аспектам творчого розвитку особистості.

Дискусійним залишається питання стосовно зв'язку спілкування і розвитку творчих здібностей. Творча взаємодія виводить спілкування підлітків з режиму стихійно-групового у режим соціально-орієнтованого. Найбільш ефективним і перспективним є діалогічне спілкування. Творчість в режимі діалогічного спілкування формує особистість просоціальну, яка прагне своїми діями змінювати життя на краще.

Активно ведеться пошук оптимальних умов розвитку творчих здібностей на різних вікових етапах. Високої продуктивності розвиток творчих здібностей досягає у підлітковому віці. Це обумовлюється віковими особливостями, психофізичними можливостями підліткового періоду: природня потреба підлітків до освоєння всього нового (нових емоційних переживань, нового досвіду, нових видів діяльності, нових форм міжособистісної взаємодії), пріоритет взаємодії з однолітками.

Зважаючи на актуальність і високу затребуваність теоретичних, прикладних і практичних рекомендацій у здійсненні ефективного супроводу творчого розвитку підлітків, було обрано **тему дослідження**: «Психологічні умови розвитку творчих здібностей підлітків у процесі спілкування».

Мета дослідження: визначити психологічні умови ефективного розвитку творчих здібностей підлітків засобами міжособистісного спілкування.

Задля досягнення мети були сформульовані такі **завдання дослідження**:

- 1) провести критичний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел у межах теми дослідження;
- 2) дослідити особливості розвитку творчих здібностей підлітка в процесі спілкування;
- 3) провести емпіричне дослідження рівня розвитку творчих здібностей і готовності підлітків до творчої взаємодії в умовах спілкування;
- 4) провести аналіз та інтерпретацію емпіричних даних;
- 5) розробили рекомендації, щодо розвитку творчих здібностей у підлітковому віці.

Об'єкт дослідження: творчі здібності підлітків.

Предмет дослідження: психологічні умови розвитку творчих здібностей підлітків у процесі спілкування.

Методи дослідження. Задля розв'язання поставлених задач було використано загальнонаукові методи та методи психолого-педагогічного дослідження.

- *теоретичні методи*: теоретичний аналіз проблеми, порівняння та узагальнення даних з метою визначення розробленості проблеми;
- *емпіричні методи*: методика «Діагностика творчого потенціалу та креативності» (опитувальник для визначення рівня творчого потенціалу та креативності); «Методика діагностики особистісних творчих здібностей

О. Тунік» (зادля визначення рівня особистісних творчих здібностей); «Методика визначення загальних творчих здібностей людини М. Янцур» (для визначення рівня творчого потенціалу); «Опитувальник дослідження соціально-психологічних чинників креативності» (задля визначення соціально-психологічних чинників, які впливають на креативність підлітка); методика «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна (задля визначення емоційного стану індивіда);

- статистико-математичні: методи описової статистики.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання теоретичних висновків, аналітичних даних емпіричного дослідження і психологічних рекомендацій в роботі шкільних психологів, учителів, класних керівників і соціальних педагогів, які працюють з підлітковою групою задля створення оптимальних умов розвитку їх творчого потенціалу.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі закладу освіти «Казанківська гімназія №2 Казанківської селищної ради Миколаївської області імені Дмитра Кременя» протягом березня 2023 року. Загальна вибірка становить 30 підлітків чоловічої та жіночої статі. Дослідження проводилося за допомогою таких інтернет ресурсів як: Google Форми.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (26 найменувань). Основний зміст роботи викладено на 37 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 10 діаграм. Загальний обсяг роботи становить 43 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ

1.1. Теоретичні засади розвитку творчих здібностей особистості

Психологія системно і різноаспектно вивчає творчість, творчі здібності, творчу особистість на основі різних методологічних платформ.

У методологічному вимірі гуманістичної психології творчі здібності формуються на основі задатків, вродженого потенціалу індивіда. А. Маслоу стверджував, що креативність – вроджена властивість людини, виступає основою самоактуалізації особистості. У такому розумінні, самоактуалізація – творчий процес [12].

Дж.Гілфорд і П.Торренс також визначають креативність як вроджену здатність до творчості. Спрацьовує логічний зв'язок: креативність – це задатки до творчої діяльності, а творчість – це вид діяльності, в якому ці задатки реалізуються у вигляді творчих здібностей. При цьому творчість є первісною відносно креативності: без включення у творчу діяльність творчі задатки так і залишаться в потенціалі і не актуалізуються у вигляді творчих здібностей [1, 7].

Дж. Гілфорд дійшов висновку, що креативність характеризується такими параметрами: виявляти і формувати проблеми, генерувати віяло різноманітних ідей (гнучкість), нестандартно реагувати на проблему як стимул до творчості, деталізувати спосіб розв'язання проблеми [21].

З цих позицій поняття «креативність» і «творчість» наближені за своїм змістом через наявність спільних характеристик, серед яких: створення оригінального продукту шляхом продукування нестандартних ідей, готовність виявляти проблеми (протиріччя), мобілізувати особистісний творчий потенціал (творчу мотивацію, творчу уяву, інтереси, потреби, інтуїцію). Показовим у контексті теми дослідження є позиція вчених, які креативність вивчають як фактор творчих здібностей.

Згідно з теорією креативності Р. Стернберга, розвиток творчої активності людини забезпечується здібностями дивергентно мислити, аналітичними здібностями, гнучким застосуванням авторських ідей на практиці, знаннями про структуру і процес творчої діяльності, особистісними якостями творця і дослідника, якістю соціального середовища [3].

Фундаментальні дослідження у контексті діяльнісного підходу показали, що здібності індивіда розвиваються лише за умови його включення в діяльність певного виду: художні здібності – у художній діяльності, інтелектуальні здібності - в інтелектуальній діяльності, творчі здібності – в творчій діяльності.

О. Леонтьєв і Б. Теплов, як і більшість інших дослідників, чітко визначають поняття «здібності» як стійку рису, індивідуально-психологічну властивість індивіда, яка формується і проявляється в діяльності (ігровій, учбовій, спілкуванні, трудовій). Рівень розвитку здібностей визначають ефективність певного виду діяльності. Відповідно, творчі здібності формуються у творчій діяльності і, одночасно, впливають на її результативність [10].

О. Кульчицька у системних дослідженнях психології творчості визначає такі характеристики творчої особистості, як наполегливість у творчій діяльності, висока працездатність, вибірковий інтерес [9].

В. Моляко розвиває наукові позиції Дж.Гілфорда і П.Торренса, стверджуючи, що головним показником креативності виступає оригінальність мислення, порівняно з іншими показниками – швидкістю і гнучкістю мислення. Зауважується також на розвинених теоретичному і емпіричному мисленні [13].

С. Максименко пов'язує поняття «креативність» з активністю особистості, її прагненням у самовдосконаленні і задоволенні нужди найвищого рівня [11].

Наукова позиція П. Горностая розгортається на методологічному ґрунті гуманістичної психології. Йдеться про те, що креативність і творчість

забезпечують конгруентність особистості, її тотожність, цілісність, достовірність. Креативній особистості властивий гармонійний тип психологічного розвитку. Психологічне благополуччя є основою продуктивної творчості людини [5].

В. Роменець розробив авторську теорію психології творчості. Вчений обґрунтував такі складові творчості: генетична, загальна, прикладна, практична психологія творчості. Механізм, який приводить у дію процес творчості, являє собою перехід від авторського задуму до втілення задуму у реальні процеси. Генетичний компонент творчості проявляється через безперервність, наступність творчого розвитку особистості на різних вікових етапах. Прикладна психологія творчості вивчає способи застосування методологічних позицій у певній сфері діяльності. Практична психологія творчості є основою психологічної підтримки розвитку творчого потенціалу конкретної людини [16].

Творчі здібності вивчають як загальні, на відміну від спеціальних здібностей. Це пояснюється тим, що творчість пронизує всі сфери життєдіяльності людини на різних вікових етапах (у навчанні, побуті, професійній діяльності, спілкуванні). Творче ставлення до діяльності підвищує ефективність різноспрямованих процесів: на зовні – учбова (професійна) діяльність і на себе – самопроцеси (самоактуалізація, саморозвиток, самовдосконалення). Творчий рівень – це найвищий рівень освоєння діяльності, на якому актуалізуються всі потенціали людини. У такому разі суб'єкт діяльності прагне не лише досконало освоювати діяльність, але й оновлює її новими правилами, засобами, способами, іншими словами, проявляє новаторство [8].

Феномен креативності і творчих здібностей вивчається через загальнонаукові категорії – «активність» і «відкритість».

Творча активність тлумачиться, як спрямованість на об'єкт впливу з метою отримання певного продукту; проявляється через здатність до саморозвитку, самозмін, самовдосконалення тощо. Творча активність – це

механізм реалізації творчого потенціалу, творчих здібностей особистості. Дослідники виокремлюють два види активності: внутрішня активність (творчі задатки, творчий потенціал, самоперетворення у процесі інтеріоризації), зовнішня активність (творча діяльність, процес екстеріоризації) [6].

Оскільки предметне поле дослідження охоплює питання розвитку творчого потенціалу підлітків, які перебувають у статусі учнів, то важливим є поняття «інтелектуальна активність». М. Холодна визначає такий вид активності, як прояв гармонійного, цілісного розвитку особистості, як процес взаємодії пізнавальної мотивації, пізнавальних інтересів, творчого мислення і творчих форм поведінки. Інтелектуальна активність безпосередньо реалізується через загальні розумові здібності, інтелектуальну ініціативу (самоініційований процес пізнання, який виходить за межі поставленої задачі) [2].

«Відкритість» тлумачиться, як готовність сприймати нове (нову інформацію, новий досвід, нові практики).

Дієвою є диференціація видів креативності на потенційну і актуальну. У випадку потенційної креативності йдеться про готовність до прояву творчої активності, креативність у можливості. Актуальна креативність – це вже проявлені потенціали, реалізовані творчі здібності, продукт творчої активності, опредмечена активність.

1.2. Спілкування як чинник розвитку творчих здібностей підлітків

Різноаспектне дослідження феномену креативності і творчості на різних методологічних основах дозволяє стверджувати, що йдеться про системну властивість психіки, стосується усіх сфер психічного розвитку під впливом соціальної ситуації, в якому відбувається якісні і кількісні зміни дитини.

Креативність проявляється у процесі розвитку творчих здібностей людини, серед яких: гнучкість і оригінальність мислення, здатність виявляти

проблему (чутливість до проблем), аналізувати її, генерувати різні способи вирішення проблеми, обирати конструктивне рішення, нестандартно використовувати різні засоби, виробляти авторський продукт (інтелектуальний, ідеальний, матеріалізований та ін.). Творчі здібності реалізуються у творчій діяльності, яка стимулює розвиток відповідних якостей особистості – наполегливість, допитливість, емоційна виключність у творчий процес, прагнення освоювати нові практики і поповнювати власний досвід. [18].

Високої продуктивності розвиток творчих здібностей досягає у підлітковому віці. Це обумовлюється віковими особливостями, психофізичними можливостями підліткового періоду. У контексті обговорюваної тематики, в першу чергу, йдеться про природню потребу підлітків до освоєння всього нового: нових емоційних переживань, нового досвіду, нових видів діяльності, нових форм міжособистісної взаємодії. З одного боку, це підвищує ризики у випадку негативних наслідків, а, з іншого боку, становить фундамент креативного розвитку.[20]

Наступний чинник креативного розвитку – переорієнтація підлітка на середовище однолітків. Провідним видом діяльності стає спілкування. Спілкування – це активна, цілеспрямована або стихійна комунікація суб'єктів, у процесі якої виконуються різні функції: обмін інформацією, смислами, значеннями, емоціями, досвідом. Результат спілкування – якісні зміни особистості (мислення, світогляду, самосприйняття). [19]

Зв'язок спілкування і розвитку творчих здібностей вивчається на методологічні основі діяльнісного підходу (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, В. Давидов). Свідомість індивіда розвивається лише у процесі діяльності, коли індивід стає суб'єктом, активною дієвою особою, яка реалізує себе на всіх етапах діяльності – від постановки мети до отримання результатів і продукту діяльності. Лише в суб'єктній позиції індивід стає відповідальною особою, з розвиненими вольовими якостями, цілеспрямованою і більш

особистісно зрілою. Яким є вид діяльності (зміст, об'єкт, процес, засоби, результати і продукт діяльності), такою буде свідомість і особистість [4].

Наприклад, у процесі гри моделюється, імітується певна ситуація, аналогічна природній (реальній), взаємодія учасників відбувається за певними, наперед визначеними, правилами. Результати ігрової діяльності – сформовані певні соціальні навички, новий досвід, емоційний розвиток тощо. Але гра, за визначенням психологів, це непродуктивний вид діяльності, оскільки передбачає лише дії за правилами і спрямована на засвоєння цих правил. В цьому обмеженість розвиткового потенціалу гри.

Системне включення дитини у творчу діяльність розвиває творче мислення, відповідні риси характеру і особистості, форми поведінки тощо. Творчість – це продуктивний вид діяльності, тому її потенціал більший. Дослідницька діяльність включає суттєвий творчий компонент, а тому розвиває допитливість, критичність мислення, прагнення спостерігати і експериментувати. Учбова діяльність розвиває когнітивну сферу (мислення і розумові здібності), формує фонд знань і учбових умінь (працювати з текстом, виконувати завдання, відповідати на питання, обшеретовувати власну думку, застосовувати теоретичні знання на практиці, проектувати, моделювати, порівнювати, класифікувати тощо)[15].

Відповідно, спілкування також має свої особливості і розвитковий потенціал. Передусім, такий вид діяльності потребує на взаємодію кількох учасників (на відміну від учбової, дослідницької, трудової, предметної). Всі компоненти спілкування визначаються всіма суб'єктами комунікативної взаємодії, а тому потребує на досягнення компромісу, узгодженості цілей, змісту обговорення, форми взаємодії. У спілкуванні внутрішньо особистісні зміни відбуваються під впливом іншого суб'єкта (на відміну від учбової, предметної та інших видів діяльності). Саме заради самозмін і впливу на інших суб'єкти вступають у взаємодію. Результатом конструктивного спілкування у широкому розумінні виступає компромісне рішення, спільна думка, погляд на

актуальні питання. Продукт спілкування – зміни переконань, уподобань, особистої позиції і уявлень, освоєні нові форми поведінки [26].

Зв'язок спілкування і процесу розвитку творчих здібностей потребує окремого вивчення, оскільки не є очевидним. Існують різні форми творчості – індивідуальні, колективні, комбіновані (поєднання індивідуальної і колективної творчості). Вибір певної форми залежить від уподобань самого суб'єкта творчості, творчого задуму, умов діяльності та ін. Спілкування стає необхідною умовою у випадку колективної творчості. Цивілізаційний розвиток людства актуалізує саме такий вид творчої діяльності. Продукування нових ідей, вироблення нових способів розв'язання існуючих проблемних питань потребує на взаємодію опонентів, кожен з яких пропонує свою думку, своє бачення. Саме завдяки спілкуванню кількох учасників більш продуктивно генеруються різні ідеї, виникає емоційне зараження (мотивація одного учасника впливає на мотивацію іншого і підсилює її), наявність опонента спонукає до критичного осмислення власної позиції і призводить до зміни стратегії мислення, що є характерною ознакою і необхідною умовою продуктивної творчості [25].

Найбільш ефективним є спілкування в малих групах (4 – 5 осіб). Такої кількості достатньо, щоби забезпечити генерування різних думок, якими формується смислове поле комунікативної взаємодії. Кожен суб'єкт спілкування у процесі спілкування виступає в різних рольових позиціях – референта і опонента (той, хто оприлюднює свою позицію, і той, хто ставить під сумнів оголошену позицію засобами контр-питань). Завдяки цьому розвивається критичне мислення, переконання, вміння аргументувати свою позицію [17].

Окремо слід зазначити на похідних колективної творчості в режимі спілкування – розвиток емпатії, толерантного ставлення до протилежних позицій, емоційне піднесення, інтелектуальна розкутість, бажання допомогти, товарицькість, прихильність, укріплення почуття впевненості і психологічного комфорту, причетності до спільної справи.

Психологи вивчають різні типи спілкування: авторитарний - демократичний, монологічний - діалогічний, конфліктний - конструктивний, альтруїстичний – ліберальний та ін. Найбільш ефективним і перспективним є діалогічне спілкування. У первісному своєму значенні «діалог» означає «рух назустріч один одному». Назустріч рухаються суб'єкти з різними, протилежними вихідними позиціями заради досягнення компромісу. Це вимагає відповідної мотивації, особистісних якостей (емпатійності), оволодіння техніками емпатійного слухання і говоріння. Саме такою має бути ситуація, коли йдеться про колективну творчість: лише злагоджена спільна діяльність засобами діалогу призводить до очікуваних результатів і бажаного продукту).

У спілкуванні можуть розгортатися дві альтернативні стратегії спілкування: спілкування – конкуренція і спілкування – співпраця. У колективній творчості пріоритетною виступає друга стратегія, оскільки спільне вироблення творчого продукту вимагає консолідації зусиль, взаємодопомоги, взаємного підживлення. Проте, елементи першої стратегії («конкуренція») також мають місце на різних етапах творчості, наприклад, у взаємодії в парі «референт - опонент». Протистояння ідей породжує тимчасову конкуренцію авторів, оскільки кожен з них прагне переконати інших суб'єктів в істинності власної позиції [17].

Творча взаємодія виводить спілкування підлітків з режиму стихійно-групового у режим соціально-орієнтованого. За своїми результатами соціально-орієнтоване спілкування є більш корисним і володіє значним розвитковим потенціалом. Підлітки відчують себе соціально значимими і стають більш відповідальними за свою діяльність і впровадження результатів творчості задля покращення суспільного життя. Отже, творчість в режимі діалогічного спілкування формує особистість просоціальну, яка прагне своїми діями змінювати життя на краще.

У сучасних психологічних дослідженнях вивчається креативний компонент спілкування і, навпаки, спілкування як компонент творчого

процесу. У першому випадку йдеться про «творче спілкування» - спілкування, яке цілеспрямовано зорганізується з метою вироблення оригінального продукту. У другому випадку йдеться про спілкування як засіб творчості, з-поміж інших засобів. Поєднання спілкування з іншими засобами творчого процесу дозволяє вирішувати більш складні завдання і поглиблювати внутрішньо особистісні перетворення через зростання активності суб'єкта творчості [14].

Діалогічне спілкування спряжене з високою емпатійністю до невласливих для конкретного індивіда форм поведінки і мислення. Завдяки чутливості до нового підвищується потужність інформаційного потоку, що сприяє систематичному оновленню досвіду кожного суб'єкта творчої взаємодії, розвиваються самопроцеси (самоконтроль, саморефлексія, саморозвиток). Дослідники відзначають, що дефіцит діалогічного спілкування і творчості у підлітковій групі провокує конфлікти, антагоністичність у відносинах та інші прояви деструктивної поведінки. Отже, творче спілкування – це необхідна умова згуртованості підліткового колективу на гуманістичних засадах.

Висновки до розділу 1

Психологія вивчає творчі здібності, креативність і творчість з позиції гуманістичного, діяльнісного і феноменологічного підходів. Креативність тлумачиться як задатки до творчості, а творчість – як вид діяльності, в якій ці здібності формуються, розвиваються і реалізуються. Первісним поняттям дослідники вважають поняття «творчість» по відношенню до понять «креативність» і «творчі здібності». Поза включенням дитини у творчу діяльність креативність і творчі здібності не актуалізуються, не зможуть розвиватися і втілюватися в оригінальному продукті.

Творчі здібності вивчаються як загальні здібності, оскільки вони затребувані у різних сферах життєдіяльності людини. Вихідними виступають поняття «активність» і «відкритість».

Існують різні форми творчості – індивідуальні, колективні, комбіновані (поєднання індивідуальної і колективної творчості). Спілкування стає необхідною умовою у випадку колективної творчості. Спілкування – це активна, цілеспрямована або стихійна комунікація суб'єктів, у процесі якої виконуються різні функції: обмін інформацією, смислами, значеннями, емоціями, досвідом. Результат спілкування – якісні зміни особистості (мислення, світогляду, самосприйняття).

Високої продуктивності розвиток творчих здібностей досягає у підлітковому віці. Це обумовлюється віковими особливостями, психофізичними можливостями підліткового періоду: природня потреба підлітків до освоєння всього нового (нових емоційних переживань, нового досвіду, нових видів діяльності, нових форм міжособистісної взаємодії), пріоритет взаємодії з однолітками. Творча взаємодія виводить спілкування підлітків з режиму стихійно-групового у режим соціально-орієнтованого. Найбільш ефективним і перспективним є діалогічне спілкування. Творчість в режимі діалогічного спілкування формує особистість просоціальну, яка прагне своїми діями змінювати життя на краще.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ГОТОВНОСТІ ДО ТВОРЧОГО СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

2.1. Програма комплексної діагностики рівня розвитку творчих здібностей підлітків

Емпіричне дослідження проводилося у березні 2023 року на базі «Казанківська гімназія №2 Казанківської селищної ради Миколаївської області імені Дмитра Кременя». Загальна вибірка складає 30 досліджуваних підліткового віку чоловічої і жіночої статі. Дослідження проводилося за допомогою інтернет ресурсу Google Форми.

Задля дослідження впливу соціально-психологічних чинників на реалізацію креативних здібностей у підлітковому віці було обрано набір діагностичних методичних засобів:

- методика «Діагностика творчого потенціалу та креативності» (опитувальник для визначення рівня творчого потенціалу та креативності);
- «Методика діагностики особистісних творчих здібностей О. Тунік» (задля визначення рівня особистісних творчих здібностей);
- «Методика визначення загальних творчих здібностей людини М. Янцур» (для визначення рівня творчого потенціалу);
- «Опитувальник дослідження соціально-психологічних чинників креативності» (задля визначення соціально-психологічних чинників, які впливають на креативність підлітка);
- методика «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна (задля визначення емоційного стану індивіда).

- 1) Методика «Діагностика творчого потенціалу та креативності»

Тест вимірює творчий потенціал за показниками: цікавість, самовпевненість, настійливість, зорову та слухову пам'ять, бажання незалежності та здатність до абстрагування та концентрації. У тесті 18 питань.

Особи, які набрали 48 або більше балів, вважаються особами зі значним творчим потенціалом. Ті, хто набрали від 18 до 47 балів, мають якості, що дозволяють їм творити, але також стикаються з перешкодами.

2) Методика діагностики особистісних творчих здібностей О.Тунік.

Методика включає в себе тест, що складається з 50 питань, і анкету для збору додаткової інформації про досліджувану особу. Тест складається з чотирьох блоків, які відповідають основним характеристикам творчої особистості:

Блок «Допитливість» (Д) визначає ступінь цікавості досліджуваної особи до різних видів діяльності, прагнення до пізнання нового та готовність до вивчення нестандартних тем.

Блок «Уява» (У) відображає рівень фантазії, здатність до концептуального мислення, емоційну чутливість та творчу уяву.

Блок «Складність» (С) визначає ступінь терпіння і витривалості, необхідних для досягнення творчих цілей, вміння розв'язувати складні завдання та зосередженості у виконанні робіт.

Блок «Схильність до ризику» (Р) відображає ступінь готовності до ризику, бажання до випробувань нового, а також оцінює рівень ставлення до ризику.

Із 50 пунктів тесту, 12 пунктів стосуються допитливості, 12 - уяви, 13 - здатності ризикувати, а 13 - фактору складності. Кожне питання оцінюється за 4-бальною шкалою, і сумарний "сирий" бал може досягати 100, якщо всі відповіді збігаються з ключем, а пункти "не знаю" не відзначені. Якщо відповіді у формі "може бути", то "сира" оцінка може бути до 50 балів, якщо немає відповідей "не знаю". Кінцева кількісна оцінка фактору визначається підсумовуванням відповідей, що збігаються з ключем, відповідей "може бути" (+1) та відніманням від цієї суми відповідей "не знаю" (-1 бал). Чим вище

"сира" оцінка підлітка, тим більш творчою, допитливою, з уявою, здатною піти на ризик і розібратися в складних проблемах вона є, а ці фактори пов'язані із креативністю та творчими здібностями.

3) Методика визначення загальних творчих здібностей людини

Діагностичний засіб дозволяє визначити загальний рівень творчих здібностей підлітка шляхом оцінки здатності розв'язувати творчі завдання. Методика включає тест з 20 питань. Підлітку потрібно уважно прочитати кожне твердження і відповісти на нього, обрати потрібний знак і стовпчик: «Так», якщо твердження співпадає з його думкою про себе, або «Ні» - якщо не співпадає. Після проходження тесту результати оцінюються за певною системою балів від 33 до 40 балів:

- «дуже високий» рівень (33 - 40 балів);
- «високий» рівень (26 - 32 балів);
- «середній» рівень (13 - 25 балів);
- «низький» рівень (6 - 12 балів);
- «дуже низький» (0 - 5 балів).

Висновок за результатами проведення діагностики робиться стосовно найвищих балів, що вказує на відповідний розвиток творчих здібностей.

4) Опитувальник дослідження соціально-психологічних чинників креативності.

Авторська методика розроблена для підліткового віку і складається з шести запитань. У своїх відповідях підліток формулює власну думку про впливовість пропонованих у списку соціально-психологічних чинників креативності.

Перше питання стосується ролі творчості в житті людини і містить чотири варіанти відповідей, які оцінюють важливість творчості для респондента.

Друге питання стосується можливості займатися обраним видом творчості і має два варіанти відповідей.

Третє питання стосується соціальних чинників, які найбільше впливають на творчість респондента, і містить сім варіантів відповідей.

Четверте питання стосується можливості спілкуватися з іншими людьми, які цікавляться обраним видом творчості.

П'яте питання стосується ситуацій, коли респондент відчував себе обмеженим у виявленні творчості.

Шосте питання стосується впливу вподобань батьків на вибір підлітком виду творчості.

5) Методика «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale - BEES) А. Мєграбяна і Н. Епштейна.

Методика використовується для дослідження рівня емпатії. Текст опитувальника складається з 25 питань, що мають закриті відповіді. Випробуваний повинен оцінити свій ступінь згоди або незгоди з кожним з питань за шкалою відповідей: «згоден», «скоріше згоден», «скоріше не згоден», «не згоден».

Загальна оцінка використовується для визначення ступеня вираженості «емоційного відгуку». Щоби перетворити «сирі» бали на стандартні оцінки, використовують таблиці перерахунку, які залежать від віку та статі випробуваного. Чим вище оцінка, тим більше виражена здатність до емоційного відгуку на стан інших людей.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

В результаті психодіагностичного дослідження впливу соціально-психологічних чинників на реалізацію креативних здібностей у підлітковому віці, за допомогою тесту «Діагностика творчого потенціалу та креативності» було отримано наступні результати (рис. 2.1).

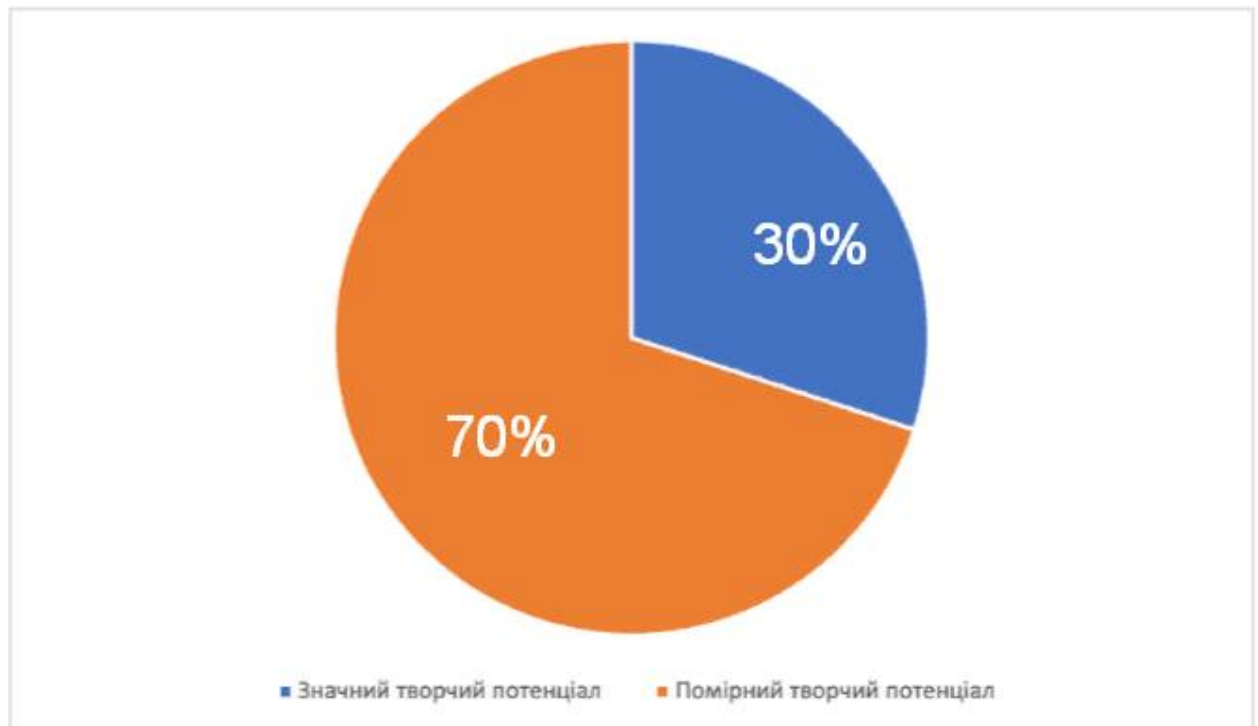

Рис. 2.1. Діагностика творчого потенціалу та креативності

Аналіз результатів опитування дозволяє зробити висновки: 30% досліджуваних має значний творчий потенціал; 70% - помірний творчий потенціал.

Для опитуваних зі значним творчим потенціалом характерний достатньо великий спектр творчих можливостей. Така особистість, як правило, має високі здібності до творчої діяльності та легко знаходить нестандартні рішення в різних сферах життя.

Для підлітків з помірним проявом креативності характерними є якості, які дозволяють їм включатися у продуктивну творчість, але можуть виникати і перешкоди. Найнебезпечнішою перешкодою, особливо для тих, хто має сильне бажання досягти успіху, є страх. Страх невдачі пригнічує творчу уяву, яка є основою творчості. Страх також може бути соціальним, тобто боязнь соціального відторгнення. Кожна нова ідея буде проходити стадії здивування, подиву, невизнання та осуду з боку інших. Неприйняття соціальним оточенням творчості дитини може гальмувати творчу активність і перешкоджати процесу становлення творчої особистості.

Наступним кроком було проведено опитування за методикою «Діагностика особистісних творчих здібностей О.Тунік» для визначення рівня креативності підлітків. Опитуваним пропонувалося дати відповіді на 50 питань, що дало змогу отримати такі результати (рис. 2.2).

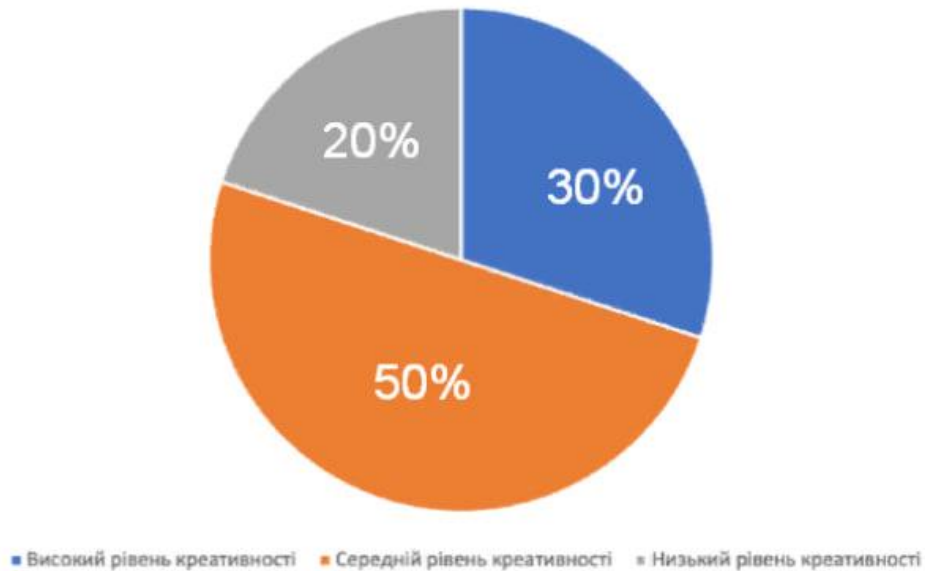

Рис. 2.2. Діагностика особистісних творчих здібностей О.Тунік

В результаті психодіагностичного дослідження за допомогою методики «Діагностика особистісних творчих здібностей О.Тунік» було отримано такі результати: 30% досліджуваних мають високий рівень креативності, 50% - середній рівень креативності, 20% - мають низький рівень креативності.

Для підлітків, які мають високий рівень креативності, властивими є добре розвинені творчі здібності та здатність до інноваційного мислення. Такі підлітки проявляють інтелектуальну ініціативу у командній роботі, з бажанням працюють над новими проектами, генерують нестандартні рішення.

Досліджувані, які мають середні показники, також мають достатньо високий рівень креативності, проте такі підлітки, як правило, потребують додаткової підтримки у розвитку їх творчих здібностей. У такому випадку можна зосередитися на розвитку різноманітних аспектів творчості, таких, як генерація нових ідей, аналіз проблем та їх розв'язання, технічні та прикладні навички, творча мотивація.

Низький рівень креативності, який було виявлено у 20 % підлітків, може бути наслідком низького рівня розвитку творчих здібностей, що може бути наслідком впливу різних факторів, наприклад, брак стимулювання творчості, обмежений доступ до ресурсів, низький рівень освіти і культури. Підліток з низьким рівнем творчості може бути у зоні ризику, у стані психологічного дискомфорту, нездатним розв'язувати проблеми за допомогою творчого мислення. Такий підліток може потребувати додаткової підтримки та стимулювання для розвитку творчих здібностей.

Далі було проведено діагностику рівня сформованості загальних творчих здібностей за допомогою «Методики визначення загальних творчих здібностей людини» (М. Янцур). Опитуваним пропонувалося виразити свою згоду на 20 тверджень. На основі цього маємо такі результати (рис. 2.3).

Результати діагностики: дуже високий рівень - 3% підлітків, високий рівень - 23% підлітків, середній рівень - 60% підлітків, низький рівень - 13% підлітків, дуже низький рівень - 0%.

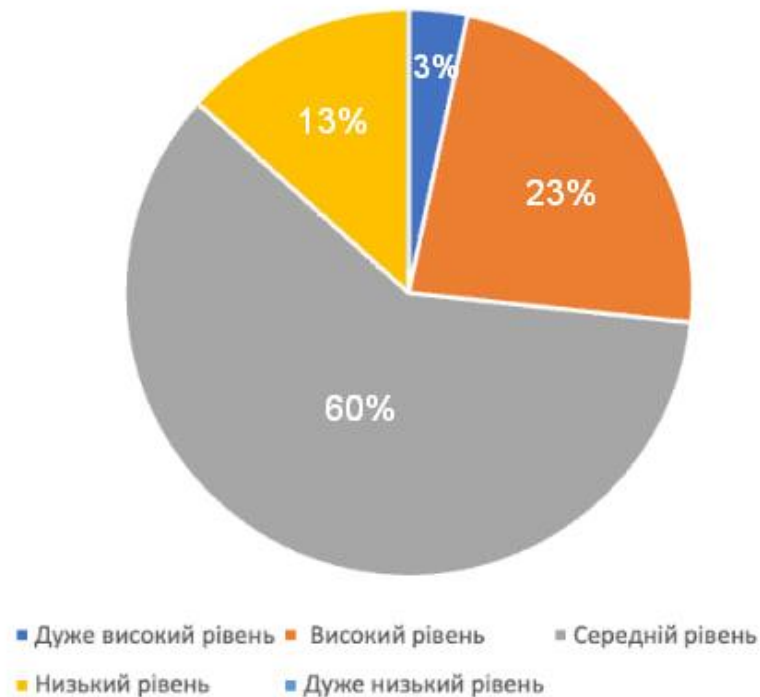

Рис. 2.3. Результати діагностики за методикою визначення загальних творчих здібностей людини (М. Янцур)

Характерні ознаки людей з «низьким» творчим потенціалом – методичність, дисциплінованість, слухняність, педантичність. Вони, зазвичай, вирішують проблеми за допомогою вже відомих методів, що робить їх логічними та надійними. Вони здатні до високого рівня точності у виконанні дрібних операцій та шаблонної роботи. Такі підлітки, зазвичай, користуються довірою колективу лише в стандартних ситуаціях, заперечують розпорядження та норми лише у випадку, коли впевнені в їхній підтримці. Такі люди схильні до сумнівів та гострої реакції на критику, але легко пристосовуються до неї. Вони досить легко піддаються впливу соціуму, поступливі.

Підлітки з «дуже високим» і «високим» творчим потенціалом мають свої особливості. Зазвичай, вони сприймають поставлене завдання під іншим кутом зору, незвичним чином, самі шукають проблеми та шляхи їх розв'язання. Вони експериментують з різними методами та ідеями, щоб знайти нові рішення. Їхні ідеї можуть бути суперечливими, неоднозначними, дискусійними. Такі підлітки критично сприймають усталені шаблони, схеми, правила, норми і прагнуть їх змінювати, оновлювати.

Аналіз результатів вище поданих діагностичних методик дозволяють виявити закономірність: одна й та ж частина підлітків отримала високі показники креативності за всіма трьома методиками. Порівнявши результати попередніх психодіагностичних досліджень креативності з результатами авторської методики «Дослідження соціально-психологічних чинників креативності» можемо побачити взаємозалежність впливу соціально-психологічних чинників на реалізацію креативності в підлітковому віці.

Аналіз відповідей на питання авторського опитувальника «Яку роль грає творчість у вашому житті?» подано на рисунку 2.4.

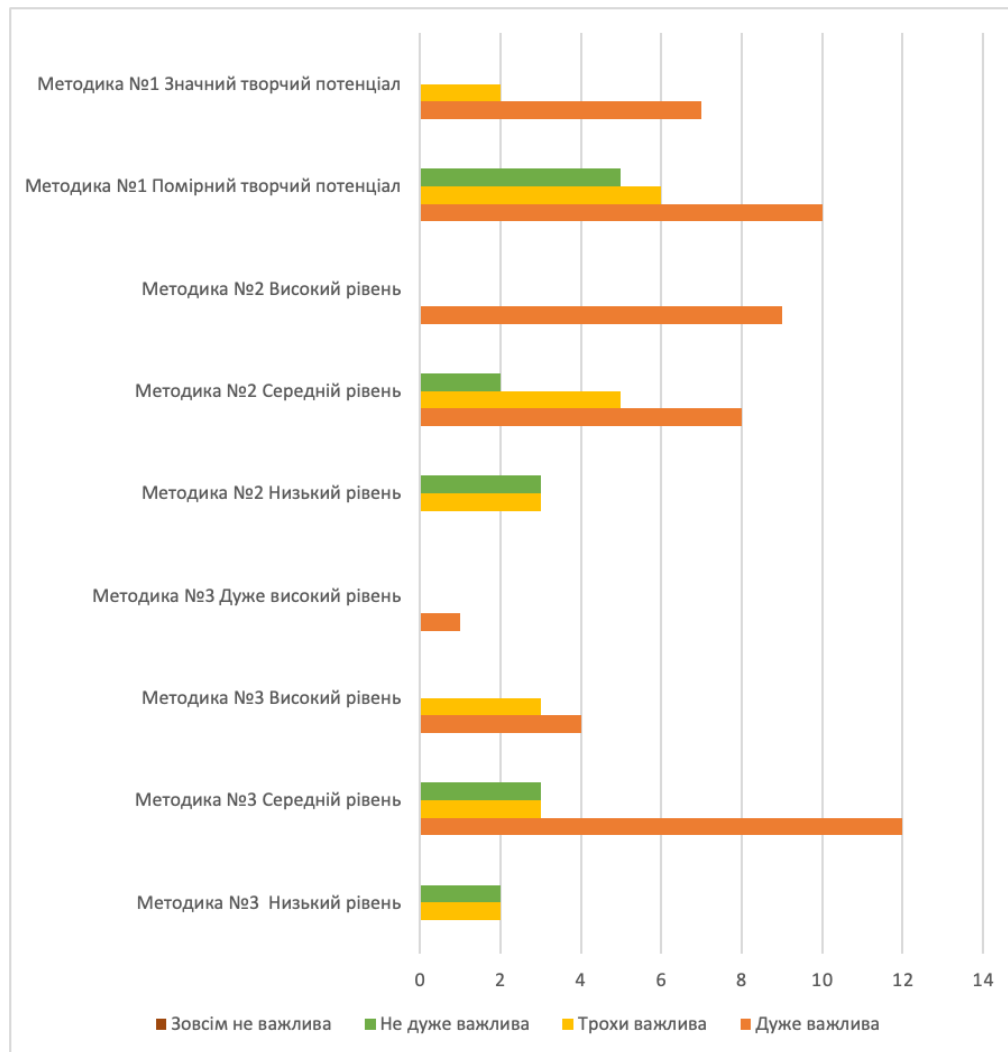

Рис. 2.4. Порівняння результатів психодіагностичного дослідження з питанням авторського опитувальника «Яку роль відіграє творчість у вашому житті?»

Умовні позначення:

1. «Діагностика творчого потенціалу та креативності»;
2. «Діагностика особистісних творчих здібностей О. Тунік»;
3. «Методика визначення загальних творчих здібностей людини» (С. Янцур).

За методикою № 1, можемо спостерігати, що для підлітків, які мають значний творчий потенціал, у більшості випадків творчість відіграє дуже важливу роль у їхньому житті; це означає, що творчий процес є ключовим чинником їхнього самовираження. Учасники опитування з помірним творчим потенціалом також показали високу оцінку творчості, але дещо нижчу, ніж

учасники зі значним творчим потенціалом; для них творчість відіграє не дуже важливу роль.

За методикою №2 учасники з високим рівнем креативності також високо оцінили роль творчості у своєму житті, вказавши на неї, як на дуже важливий аспект своєї особистості. Учасники з середнім рівнем креативності також відзначили помітну роль творчості у своєму житті, але не так виразно, як учасники з високим рівнем. Підлітки обрали такі варіанти відповідей: «трохи важлива», «не дуже важлива». Учасники з низьким рівнем креативності проявляли меншу зацікавленість і не визнали, що творчість – це важливий компонент їхньої життєдіяльності. Такі підлітки обрали відповідь – творчість «трохи важливу» та «не дуже важливу» роль.

За методикою №3 учасники з дуже високим рівнем креативності також відповіли, що творчість відіграє значиму роль у їхньому житті, вказуючи на неї, як на ключовий елемент своєї особистості. Учасники з високим рівнем креативності аналогічно відзначили роль творчості у своєму житті, хоча не настільки яскраво, як учасники з дуже високим рівнем. Учасники з середнім рівнем креативності також відповіли, що творчість має менше значення, ніж у вищезгаданих групах. Учасники з низьким рівнем креативності не відзначили творчість, як важливий аспект свого життя. В учасників з низьким рівнем креативності спостерігається тенденція до відповідей: «трохи важлива», «не дуже важлива».

Проаналізувавши отримані результати, ми бачимо пряму залежність між рівнем креативності підлітків та вибором їх відповідей про важливість творчості в їхньому житті. Отже, враховуючи отримані результати, можна сказати, що, чим вищим є рівень креативності, тим важливішою є роль творчості в житті підлітка (рис. 2.5).

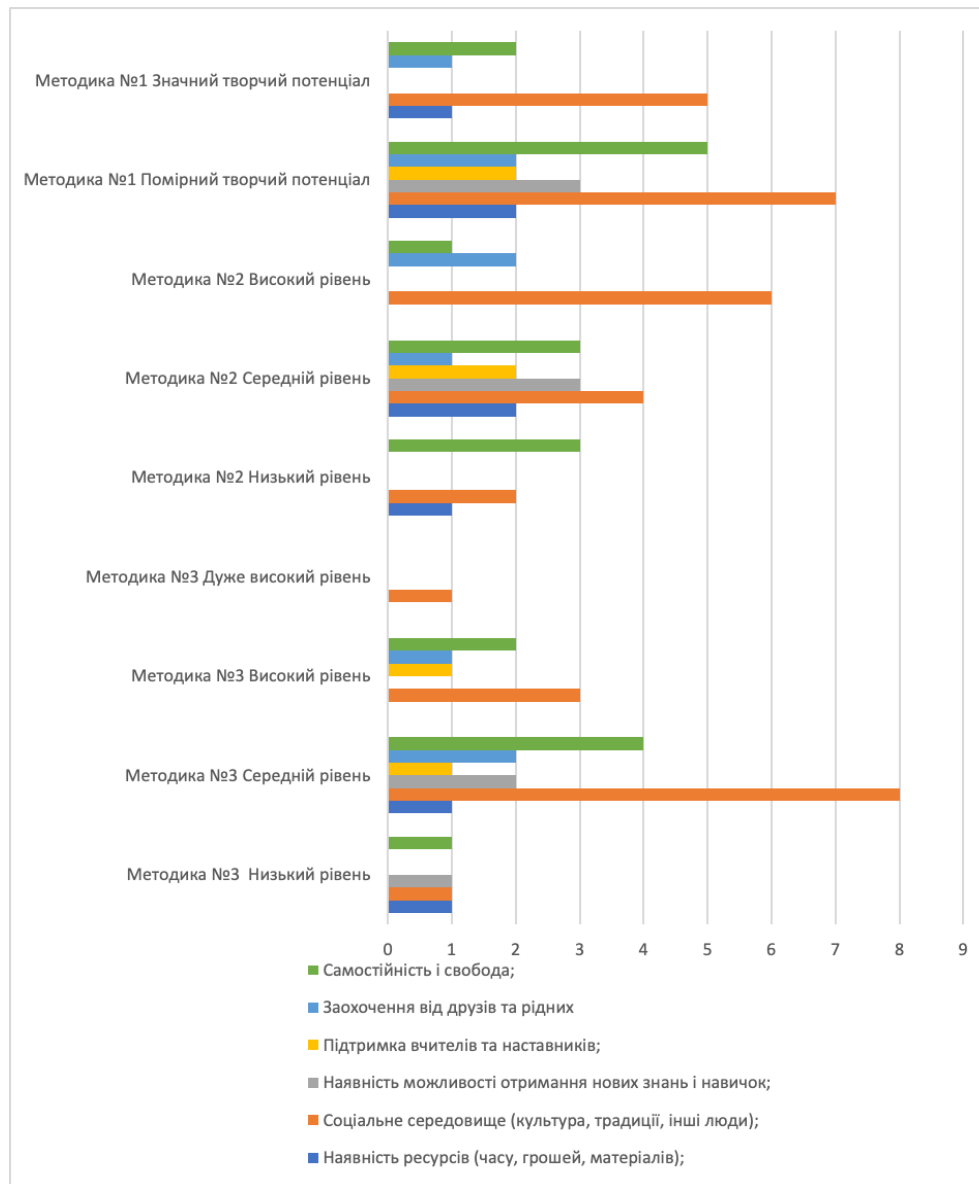

Рис. 2.5. Співвідношення результатів психодіагностичного дослідження з питанням авторського опитувальника «Які соціальні чинники найбільше впливають на вашу творчість?»

Умовні позначення: 1 - «Діагностика творчого потенціалу та креативності»; 2 - «Діагностика особистісних творчих здібностей О. Тунік»; 3 – «Методика визначення загальних творчих здібностей людини» (С. Янцур).

Уважно проаналізувавши дані діаграми, можемо зробити висновки, що підлітки з високим рівнем креативності вважають провідним фактором розвитку творчих здібностей соціальне середовище (культура, традиції, інші люди), самостійність і свобода. Проте, підлітки з низьким рівнем креативності

вказують на важливість наявності ресурсів, такі, як час, гроші, матеріали (рис. 2.6).

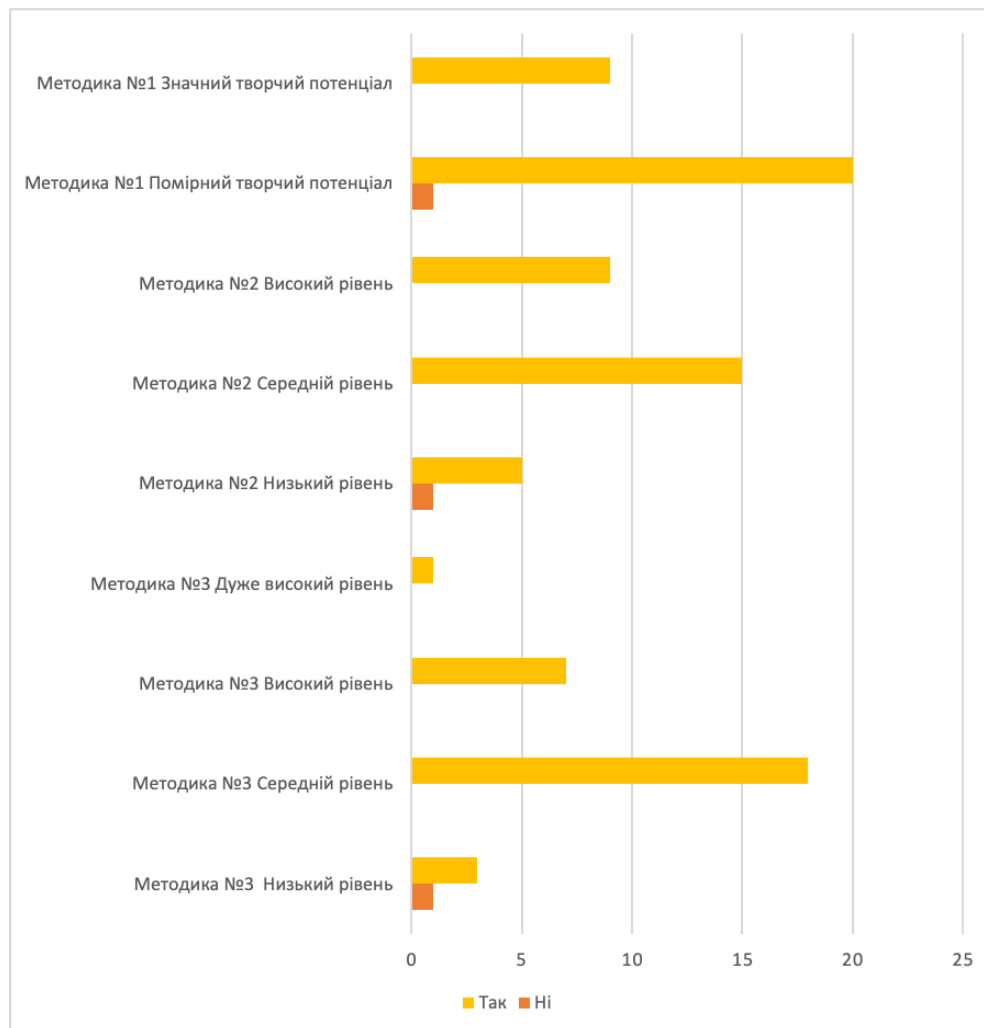

Рис. 2.6. Співвідношення результатів трьох методик з питанням авторського опитувальника «Чи маєте ви можливість займатися обраним видом творчості?»

За результатами відповідей на питання «Чи маєте ви можливість займатися обраним видом творчості?»: учасники з високим рівнем творчості відповіли, що мають можливість займатися обраним видом творчості. Учасники з низьким рівнем творчості зазначили на значно менших можливостях для творчості. Отже, учасники з вищим рівнем креативності вважають, що вони мають більше можливостей для зайняття обраним видом творчості. Це може бути пов'язано з тим, що люди з вищим рівнем

креативності мають більшу мотивацію і готовність включатися у творчий процес.

Порівняльний аналіз відповідей підлітків на питання «Чи є у вас можливість спілкуватися з іншими людьми, які також цікавляться вашим видом творчості?» з їх рівнем креативності, ми можемо зробити висновок, що підлітки які мають високі показники креативності мають більше можливостей спілкування з іншими людьми, які також цікавляться їх видом творчості. Такі підлітки, ймовірно, активніше шукають соціальні групи, де можуть обговорювати свої ідеї та ділитися своїм досвідом. Тоді як, підлітки з низьким рівнем креативності, вказують на меншу можливість спілкуватися з іншими людьми, які також цікавляться обраним видом творчості (рис. 2.7).

Умовні позначення:

1 - «Діагностика творчого потенціалу та креативності»;

2 - «Діагностика особистісних творчих здібностей О. Тунік»;

3 – «Методика визначення загальних творчих здібностей людини»

(С. Янцур).

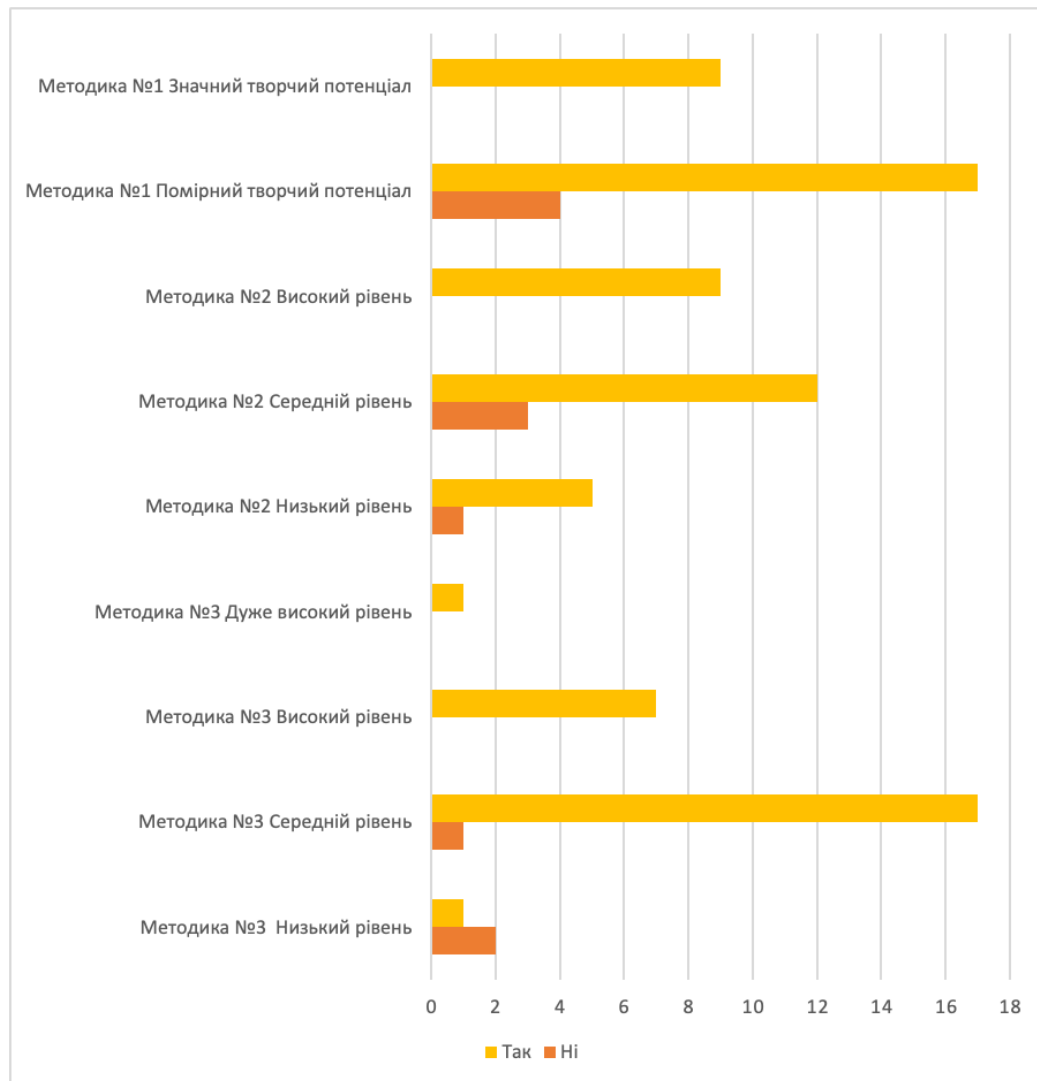

Рис. 2.7. Співвідношення результатів психодіагностичного дослідження з питанням авторського опитувальника «Чи є у вас можливість спілкуватися з іншими людьми, які також цікавляться вашим видом творчості?»

Загалом можна сказати, що можливість спілкуватися з іншими людьми, які цікавляться творчістю підлітка, може впливати на рівень їх креативності, оскільки такі спілкування можуть надихати та стимулювати розвиток творчого потенціалу.

Порівняльний аналіз відповідей підлітків на питання «Чи зустрічали ви ситуації, коли відчували себе обмеженими у виявленні творчості» з їх рівнем креативності подано на рисунку 2.8.

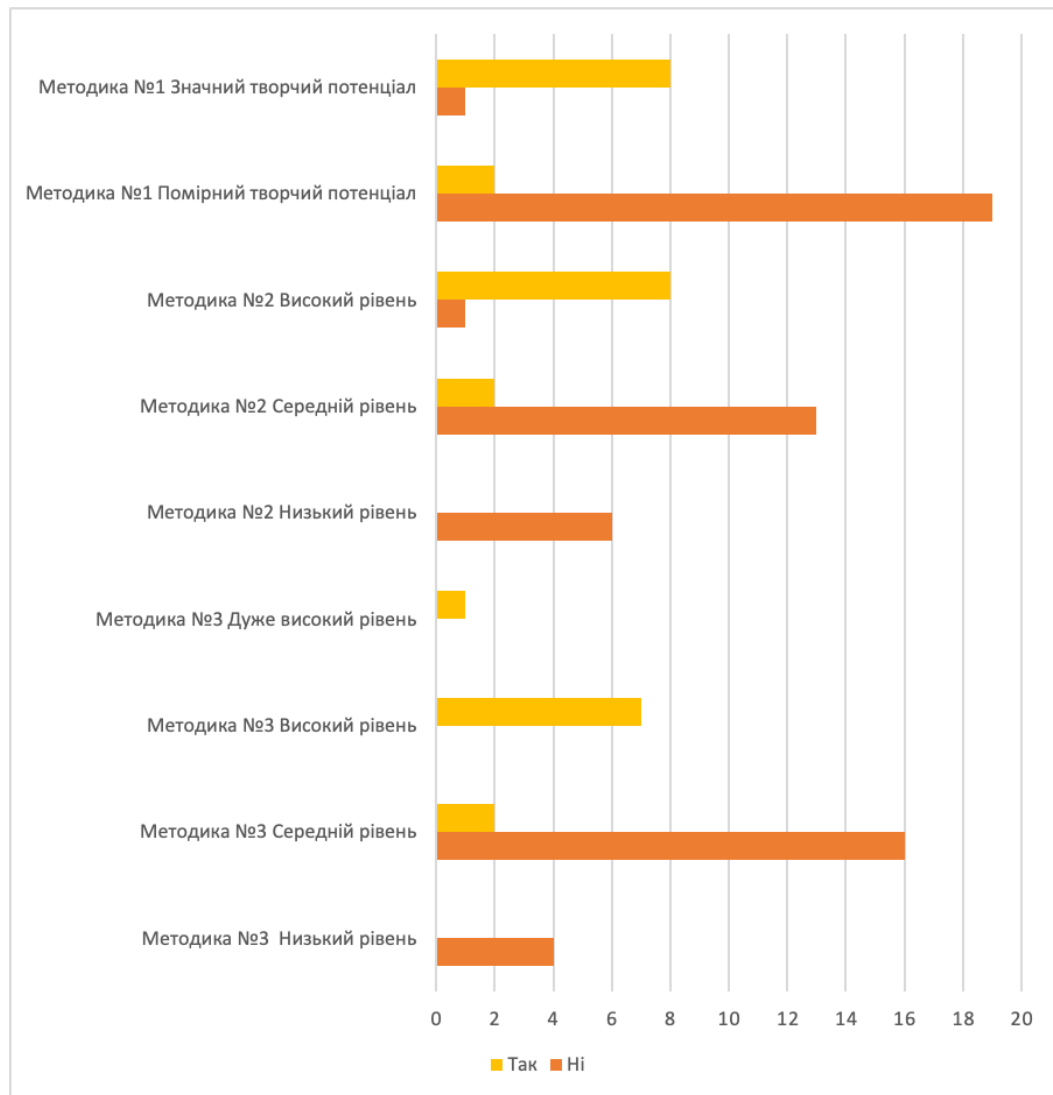

Рис. 2.8. Співвідношення результатів психодіагностичного дослідження з питанням авторського опитувальника «Чи зустрічали ви ситуації, коли відчували себе обмеженими у виявленні творчості?»

Аналізуючи отримані результати можна зробити припущення про зв'язок між відповідями підлітків та їх рівнем креативності. Помітно, що серед підлітків, які вказали на існування обмеження у виявленні своєї творчості, було більше тих осіб, які мають високі показники креативності. Тоді, як підлітки з низьким рівнем креативності не помічали якихось обмежень для власної творчості.

Це може бути пов'язано з тим, що підлітки з високим рівнем креативності можуть бути більш чутливі до того, як їхні ідеї та продукт творчості сприймаються оточуючими, і можуть відчувати обмеження у своїх

можливостях проявляти себе творчо через стереотипи та негативні уявлення про те, що вважається «нормальним» або «прийнятним» в їхньому середовищі. Низький рівень креативності може вказувати на меншу чутливість до цього та менше бажання проявляти творчість.

Порівняльний аналіз відповідей підлітків на питання «Чи вплинули вподобання ваших батьків на ваш вибір виду творчості?» з їх рівнем креативності подано на рисунку 2.9.

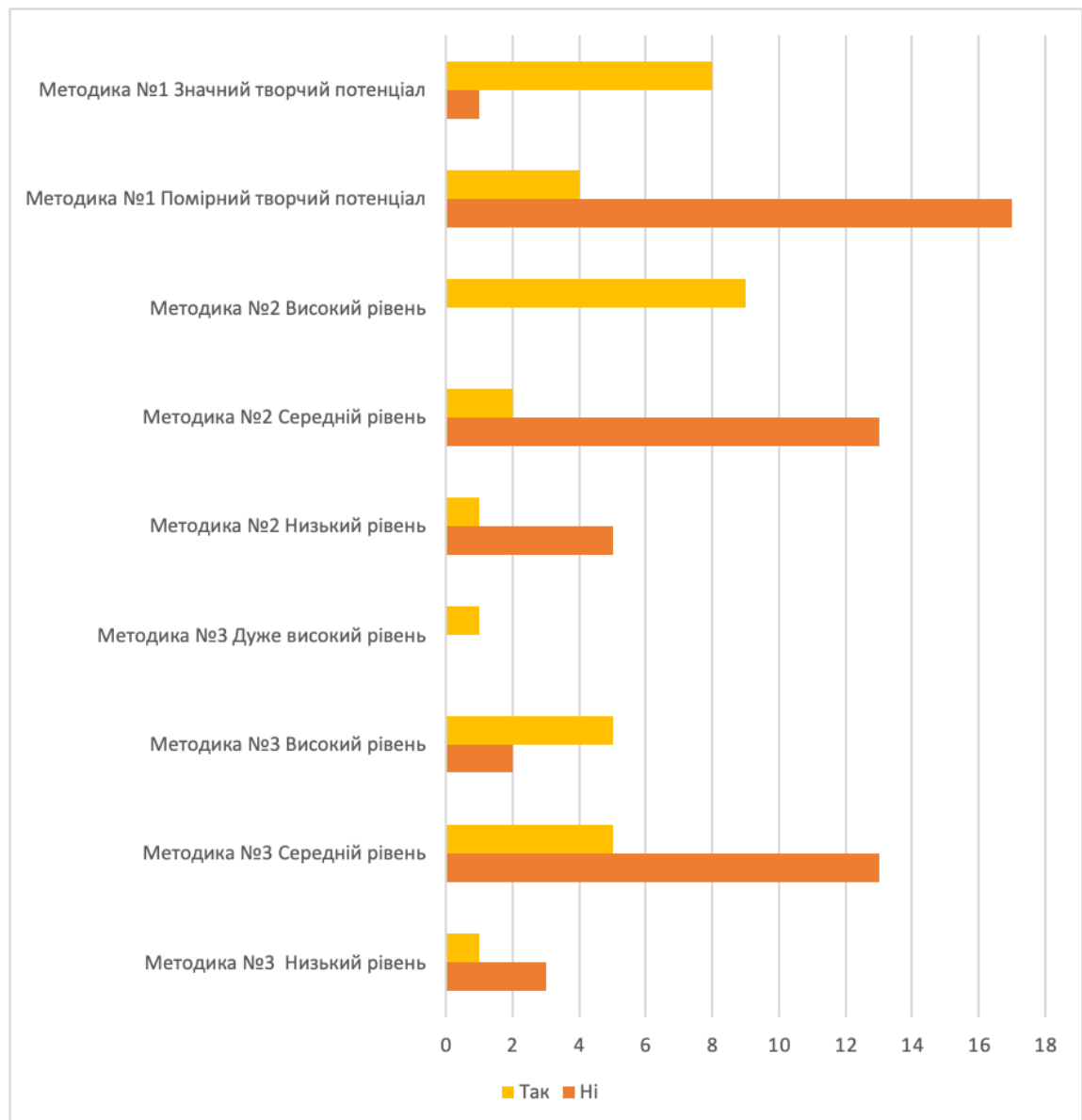

Рис. 2.9. Співвідношення результатів психодіагностичного дослідження з питанням авторського опитувальника «Чи вплинули вподобання ваших батьків на ваш вибір виду творчості?»

На діаграмі ми можемо побачити, що значна кількість підлітків, які відповіли «Так» на питання «Чи вплинули вподобання ваших батьків на ваш вибір виду творчості?», мають високі показники креативності. А підлітки, які мають низький рівень креативності, в більшості випадків відповіли «Ні» на питання про вплив батьків на вибір виду творчості.

Це може бути пов'язане з тим, що батьки становлять найближче коло спілкування підлітка та мають вплив на його інтереси та здібності. Якщо батьки проявляють зацікавленість та підтримку щодо розвитку творчості своїх дітей, це може допомогти збільшити їх мотивацію та допомогти виявити та розвинути їх креативність.

Результати діагностики емпатії за методикою «Шкала емоційного відгуку А. Меграбяна» (модифікація Н. Епштейна) подано на рисунку 2.10.

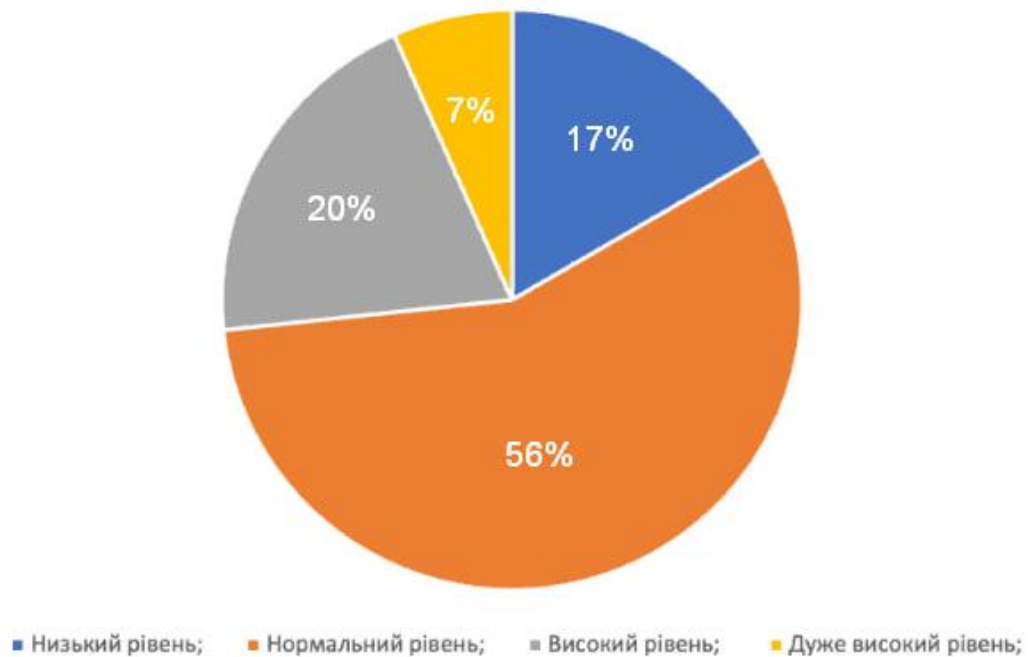

Рис. 2.10. Результати за методикою «Шкала емоційного відгуку (Balanced Emotional Empathy Scale - BEES) А. Меграбяна і Н. Епштейна»

В результаті психодіагностичного дослідження емоційного відгуку було отримано такі результати: 7% досліджуваних мають дуже високий рівень; 20% - високий рівень; 56% - нормальний рівень; 17% - мають низький рівень.

Досліджувані, які отримали високі бали за шкалою емоційного реагування, схильні до таких дій:

- реагують на емоційні подразники змінами електропровідності шкіри та частоти серцевих скорочень;
- більш емоційні, більш гостро реагують на подразники;
- батьки проводять з ними більше часу;
- виразно виражають свої емоції та можуть говорити про свої почуття;
- виявляють альтруїзм у своїй поведінці і прагнуть активно допомагати іншим;
- проявляють близькість, прихильність до інших;
- неагресивні;
- підкреслюють позитивні соціальні характеристики;
- моральність суджень.

Досліджувані з нормальним рівнем розвитку емоційного відгуку в міжособистісних стосунках схильні судити про інших за їхньою поведінкою, а не покладатися на власні враження. Вони добре контролюють власні емоційні прояви, але часто не можуть передбачити розвиток міжособистісних стосунків.

Підлітки, для яких характерний низький рівень емоційного відгуку, в міжособистісних стосунках почуваються некомфортно у великих компаніях. Такі підлітки, як правило, не вміють досягати взаєморозуміння з іншими. Вони більш продуктивні в самотійній роботі, ніж у груповій; схильні приймати раціональні рішення та оцінювати інших на основі ділових навичок і відкритості, а не емоцій.

Отже, проаналізувавши отримані результати за методиками для визначення рівня творчих здібностей та методики емоційного відгуку, очевидним є взаємозв'язок між рівнем прояву творчих здібностей та рівнем емоційного відгуку в міжособистісних стосунках. Підлітки, які отримали високі показники творчих здібностей, також мають високі показники емоційного відгуку, а отже, можна сказати, що ці два показники є взаємозалежними. Більш творчі люди, як правило, виявляють більшу емоційну чутливість та відкритість до нового досвіду та ідей.

Особистості з вищим рівнем творчих здібностей можуть мати більш розвинену здатність сприймати та розуміти емоції інших людей, що може сприяти покращенню їх міжособистісних взаємин і конструктивності спілкування.

2.3. Рекомендації щодо розвитку творчих здібностей у підлітковому віці

Результати теоретичного і емпіричного дослідження покладено в основу психологічних рекомендацій для педагогів, підлітків і батьків щодо розвитку творчих здібностей.

Вправи, які допоможуть підліткам самостійно розвивати креативність:

1. Малюнок без зображення об'єктів: «Закрийте очі і намалюйте лінії, кола, квадрати та інші будь-які геометричні фігури. Потім спробуйте знайти в них якомога більше цілісних зображень різних об'єктів».

2. Розминка з «мозковим штурмом»: протягом 5 хвилин укласти список ідей на певну тему з широким предметним змістом («як зробити світ кращим», «які інновації можуть з'явитися в майбутньому»). Потім ідеї оприлюднюються і обираються найбільш «сильні».

3. Створення «авторської» книги: «Запишіть свої ідеї для сюжету, характеристик персонажів та контекст подій. Створюйте свій авторський текст невеличкими уривками».

4. Створення колажу: на основі інформаційних текстів у журналах, часописах, газетах створити колаж на довільну тему.

5. Зображення думок: за допомогою ілюстрацій та символів, спробуйте унаочнити свої думки та ідеї.

6. Вивчення творчості інших людей: ознайомтеся з творчістю інших людей та знайдіть в ній мотивацію, спонукання до дії [24].

Поради для батьків щодо посилення творчості у підлітків:

1. Демонструйте приклади різних видів і способів творчої діяльності, творчого способу життя. Коли виникає проблема, дозвольте підліткам

спостерігати за процесом пошуку у виробленні нестандартних ідей і способів генерування нестандартних рішень. Демонструйте позицію, що інноваційність - це норма життя, навіть, якщо результат відрізняється від очікуваного. Використовуйте художні засоби, щоби отримати задоволення або зменшити стрес. Підлітки повинні бачити, що творчість - це корисний інструмент, який ви використовуєте в повсякденному житті.

2. Принцип «Знайдіть захоплення». Ви можете сприяти творчості, дозволяючи своїм дітям випробувати нові практики. Це доцільно робити, щоби допомогти підліткам обрати певний вид творчості.

3. Принцип «Порушуйте норми». Зробіть свій дім безпечним місцем для того, щоб не ставити перед ними норми, роблячи деякі незвичні речі разом зі своєю сім'єю. Іноді, варто порушити правила і зробити щось незвичне. Наприклад, оголосити день, коли всі повинні робити навпаки щодо своїх звичайних занять. Допоможіть дітям розуміти, що для розвитку творчого мислення необхідно розуміти типові способи вирішення проблем, але освоєння нових правил і норм – також природне явище. Це може бути поштовхом для інвестицій у більш творчі проекти.

4. Спонукайте до експериментів. Пропонуйте дитині спробувати кілька різних методів до розв'язання проблеми або проекту, а потім попросіть проаналізувати, який спосіб був найкращим і найефективнішим. Навіть якщо ви знаєте, що один з їхніх методів не працюватиме, дозвольте дитині зрозуміти це самостійно. Цей підхід сприяє творчому мисленню, вирішенню проблем та метакогнітивним навичкам.

5. Хваліть зусилля. Зверніть увагу на зусилля вашої дитини, коли вона спробує щось нове або включилась у творчий процес. Слід повинні похвалити їх винахідливість та відкрите мислення. Це прогрес у розвитку, коли дитина проявляє ініціативу для вирішення проблеми або вигадує новий спосіб виконання завдання. Якщо ви хочете похвалити їх результати, розгляньте можливість дозволити вашій дитині чути ваші компліменти про їх успіхи від

іншої людини. Наприклад, ви можете показати бабусі малюнок вашої підлітка і висловити захоплення її художнім талантом.

6. Принцип «Помилка – це нормально». Страх помилитися суттєво обмежує творчу самореалізацію підлітків. Якщо ви переконаєте, що помилки прийнятні і важливі для процесу навчання, то підліток з більшою ініціативністю буде прагнути освоювати нові практики. Позитивно підкріплювати треба і успішні, і неуспішні результати творчості.

7. Використовуйте технології. Найкращий спосіб залучити підлітків до творчих проектів - це використовувати Інтернет. YouTube може допомогти вам знайти цікаві проекти для ваших дітей. Поговоріть з ними про те, що їх цікавить, перегляньте відео на YouTube та спробуйте повторити це. Інтернет містить багато навчальних матеріалів на будь-яку тему, від прикрашання тортів та гри на гітарі, до шиття, танців, програмування відеоігор та багато іншого [23].

Поради для педагогів, як розвивати творчі здібності учнів:

- Створіть сприятливе, прийнятне середовище. Оскільки для творчості потрібно ризикувати, учні повинні довіряти тому, що вони можуть допустити помилку перед вами. Будьте присутні разом з ідеями учнів. Більше спонтанних розмов з учнями. Дізнайтеся, що їх цікавить, і використовуйте це у своєму підході.

- Заохочуйте автономію. Не дозволяйте собі бути суддею того, що є «доброю» роботою. Замість цього давайте зворотний зв'язок, який спонукає до самооцінки та незалежності.

- Переформулюйте завдання для підтримки творчої думки. Спробуйте додати слова, такі як «створити», «розробити», «вигадати», «уявити», «припустити» до своїх завдань. Інструкції типу «Придумайте якомога більше рішень» або «Будьте творчими!» можуть підвищити творчу продуктивність.

Давайте учням прямий і зворотний зв'язок щодо їх творчості. Багато учнів не усвідомлюють, наскільки вони творчі або не отримують зворотного зв'язку, який допомагає їм включити «творчість» в свій самоконцепт [22].

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження проводилося у березні 2023 року на базі «Казанківська гімназія №2 Казанківської селищної ради Миколаївської області імені Дмитра Кременя». Загальна вибірка складає 30 досліджуваних підліткового віку чоловічої і жіночої статі. Дослідження проводилося за допомогою інтернет ресурсу Google Форми.

За результатами методики «Діагностика творчого потенціалу та креативності» - 30% досліджуваних має значний творчий потенціал, 70% - помірний творчий потенціал.

Результати вимірювання рівня креативності за допомогою методики «Діагностика особистісних творчих здібностей О.Тунік»: 30% досліджуваних мають високий рівень креативності, 50% - середній рівень креативності, 20% - мають низький рівень креативності.

Результати діагностики загальних творчих здібностей людини (модернізована версія М. Янцура): дуже високий рівень - 3%, високий рівень - 23%, середній рівень - 60%, низький рівень - 13%, дуже низький - 0%.

Результати опитування за методикою «Дослідження соціально-психологічних чинників креативності» найбільше впливають такі чинники: соціальне середовище (культура, традиції, соціальне оточення), самостійність і свобода, можливість спілкування з людьми з спільними інтересами, вплив батьків.

За результатами методики «Шкала емоційного відгуку А. Меграбяна (модифікація Н. Епштейна)» було отримано такі результати: 7% досліджуваних мають дуже високий рівень; 20% - високий рівень; 56% - нормальний рівень; 17% мають низький рівень.

Комплексна діагностика підтвердила взаємозв'язок між рівнем прояву творчих здібностей і рівнем емоційного відгуку в міжособистісних стосунках.

Підлітки, які отримали високі показники рівня розвитку творчих здібностей, також мають високі показники емоційного відгуку, що свідчить про взаємозалежність показники є взаємозалежними.

На основі результатів теоретичного і емпіричного дослідження розроблено психологічні рекомендації для педагогів, підлітків і батьків щодо розвитку творчих здібностей.

ВИСНОВКИ

Розвиток творчого потенціалу особистості традиційно залишається пріоритетним завданням сучасної психологічної науки. Вітчизняні і зарубіжні вчені творчий розвиток особистості вивчають в смисловому полі таких понять, як «креативність», «творчість», «творчі задатки», «активність», «відкритість» та інших психологічних і загально наукових понять.

Вітчизняні дослідники радянської доби вивчають феномен творчості і креативності на методологічному ґрунті діяльнісного підходу (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, В. Давидов, П. Гальперін). Ключова ідея полягає у тому, що саме діяльність виступає детермінантною розвитку свідомості. Відповідно, творча діяльність є необхідною умовою розвитку творчого потенціалу особистості. Сучасна вітчизняна психологія (О. Моляко, О. Кульчицька, В. Роменець, П. Горностай, С. Максименко, О. Музика та інші) пріоритет віддає духовним, ціннісно-смісловим аспектам творчого розвитку особистості.

Дискусійним залишається питання стосовно зв'язку спілкування і розвитку творчих здібностей. Творча взаємодія виводить спілкування підлітків з режиму стихійно-групового у режим соціально-орієнтованого. Найбільш ефективним і перспективним є діалогічне спілкування. Творчість в режимі діалогічного спілкування формує особистість просоціальну, яка прагне своїми діями змінювати життя на краще.

Психологія вивчає творчі здібності, креативність і творчість з позиції гуманістичного, діяльнісного і феноменологічного підходів. Креативність тлумачиться як задатки до творчості, а творчість – як вид діяльності, в якій ці здібності формуються, розвиваються і реалізуються. Первісним поняттям дослідники вважають поняття «творчість» по відношенню до понять «креативність» і «творчі здібності». Поза включенням дитини у творчу діяльність креативність і творчі здібності не актуалізуються, не зможуть розвиватися і втілюватися в оригінальному продукті.

Творчі здібності вивчаються як загальні здібності, оскільки вони затребувані у різних сферах життєдіяльності людини. Вихідними виступають поняття «активність» і «відкритість».

Існують різні форми творчості – індивідуальні, колективні, комбіновані (поєднання індивідуальної і колективної творчості). Спілкування стає необхідною умовою у випадку колективної творчості. Спілкування – це активна, цілеспрямована або стихійна комунікація суб'єктів, у процесі якої виконуються різні функції: обмін інформацією, смислами, значеннями, емоціями, досвідом. Результат спілкування – якісні зміни особистості (мислення, світогляду, самосприйняття).

Високої продуктивності розвиток творчих здібностей досягає у підлітковому віці. Це обумовлюється віковими особливостями, психофізичними можливостями підліткового періоду: природня потреба підлітків до освоєння всього нового (нових емоційних переживань, нового досвіду, нових видів діяльності, нових форм міжособистісної взаємодії), пріоритет взаємодії з однолітками. Творча взаємодія виводить спілкування підлітків з режиму стихійно-групового у режим соціально-орієнтованого. Найбільш ефективним і перспективним є діалогічне спілкування. Творчість в режимі діалогічного спілкування формує особистість просоціальну, яка прагне своїми діями змінювати життя на краще.

Емпіричне дослідження проводилося у березні 2023 року на базі «Казанківська гімназія №2 Казанківської селищної ради Миколаївської області імені Дмитра Кременя». Загальна вибірка складає 30 досліджуваних підліткового віку чоловічої і жіночої статі. Дослідження проводилося за допомогою інтернет ресурсу Google Форми.

Задля дослідження впливу соціально-психологічних чинників на реалізацію креативних здібностей у підлітковому віці було обрано набір діагностичних методичних засобів: методика «Діагностика творчого потенціалу та креативності» (опитувальник для визначення рівня творчого потенціалу та креативності); «Методика діагностики особистісних творчих

здібностей О. Тунік» (зادля визначення рівня особистісних творчих здібностей); «Методика визначення загальних творчих здібностей людини М. Янцур» (для визначення рівня творчого потенціалу); «Опитувальник дослідження соціально-психологічних чинників креативності» (задля визначення соціально-психологічних чинників, які впливають на креативність підлітка); методика «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна (задля визначення емоційного стану індивіда).

За результатами методики «Діагностика творчого потенціалу та креативності» - 30% досліджуваних має значний творчий потенціал, 70% - помірний творчий потенціал.

Результати вимірювання рівня креативності за допомогою методики «Діагностика особистісних творчих здібностей О.Тунік»: 30% досліджуваних мають високий рівень креативності, 50% - середній рівень креативності, 20% - мають низький рівень креативності.

Результати діагностики загальних творчих здібностей людини (модернізована версія М. Янцура): дуже високий рівень - 3%, високий рівень - 23%, середній рівень - 60%, низький рівень - 13%, дуже низький - 0%.

Результати опитування за методикою «Дослідження соціально-психологічних чинників креативності» найбільше впливають такі чинники: соціальне середовище (культура, традиції, соціальне оточення), самостійність і свобода, можливість спілкування з людьми з спільними інтересами, вплив батьків.

За результатами методики «Шкала емоційного відгуку А. Меграбяна (модифікація Н. Епштейна)» було отримано такі результати: 7% досліджуваних мають дуже високий рівень; 20% - високий рівень; 56% - нормальний рівень; 17% мають низький рівень.

Комплексна діагностика підтвердила взаємозв'язок між рівнем прояву творчих здібностей і рівнем емоційного відгуку в міжособистісних стосунках. Підлітки, які отримали високі показники рівня розвитку творчих здібностей,

також мають високі показники емоційного відгуку, що свідчить про взаємозалежність показники є взаємозалежними.

На основі результатів теоретичного і емпіричного дослідження розроблено психологічні рекомендації для педагогів, підлітків і батьків щодо розвитку творчих здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова, О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія. 2012. 14-41 с.
2. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. К. : Фенікс, 2014. 243с
3. Бурчак С. Генеза проблеми креативності в психолого-педагогічній науці. Витоки педагогічної майстерності . 2019. № 24. 14-19 с.
4. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. М.: Изд. Смысл, изд. Эксмо, 2005. 512 с.
5. Горностай П.П. Креативність і гармонійність особистості (психотерапевтичний аспект). Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. - К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. - № 9 (33). - С. 3-7.
6. Демків В. Г. "Зв'язок креативності та творчої активності особистості." The 11th International scientific and practical conference "Science and education: problems, prospects and innovations"(July 21-23, 2021) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. 393 p.
7. Дереча А. А. Чинники розвитку креативності особистості: теоретичний аналіз проблеми. 2018. 39-46 с. URL: <https://humanitarium.com.ua/index.php/hum/article/view/183>
8. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
9. Кульчицка Е.И. Одаренность как психологическая проблема // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 7-8.
10. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. – Т.1. – М., 1983. – 392 с.
11. Максименко С. Д. Общая психология / С. Д. Максименко. – Изд-во: Рефл-Бук, 2004. – 523 с.

12. Михайловська М.А. Когнітивні аспекти креативності особистості юнацького віку. - Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавра спеціальності "Психологія". - Національний авіаційний університет. - Київ, 2022. - 57 с. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55590/1/Михайловська%20М.А..р>
13. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина, 2004. - № 6. – С. 2-9
14. Орбан-Лембрик Л. Є. Соціальна психологія. / Л. Є. Орбан-Лембрик. — К. : Академвидав, 2003. — 446 с.
15. Павленко В.В. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : збірник наукових праць. 2017. У 2-х ч. Ч. I. 89–94 с.
16. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник / В. А. Роменець. – [2-ге вид.]. – К.: Либідь, 2001. – 288 с
17. Савенкова Л. О., Сгадова В. В., Борисенко Л. Психологія спілкування: навч. посіб / ред. Л. Савенкова. КНЕУ, 2015. 309 с.
18. Серета, І. О. "Творчі здібності людини: визначення, сутність, структура." Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту 4. 2009. 110-113.
19. Терещенко С. Змістовні характеристики креативності підлітків у контексті сучасних методологічних підходів. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2019. № 27. 121–127 с. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/187552>
20. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] – Київ. 2017.
21. Шевченко С., Смірнов Б. Особливості розвитку креативності в юнацькому віці. Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості: зб. наук. статей за матеріалами II міжнар.

наук.-практ. конф., 14-16 трав. 2020 р.. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав. 2020. С. 366–369. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9465/1/!!%203бїрник%202020_pdf-366-369.pdf.

22. Creative Teaching and Teaching Creativity: How to Foster Creativity in the Classroom – Psych Learning Curve. Psych Learning Curve. URL: <https://psychlearningcurve.org/creative-teaching-and-teaching-creativity-how-to-foster-creativity-in-the-classroom/>.
23. Encourage Creativity in Adolescence. Middle Earth. URL: <https://middleearthnj.org/2021/06/07/encourage-creativity-in-adolescence/>.
24. Fun 10 Activities to Help Kids Develop Creativity by Learning Liftoff (<https://www.learningliftoff.com/10-fun-activities-help-kids-develop-creativity/>)
25. Gordon, M. E., Baucom, B. R., & Nelson, N. W. Enhancing creativity in college students: The impact of concreteness training. *Creativity Research Journal*, 27(2), 2015. 113-118.
26. McLean, E. P., Pasupathi, M., & Pals, J. L. Group discussions promote metacognitive and epistemological development. *Educational Psychology Review*, 28(4). 2016. 803-823.